

CYRIL GELY

NOBELOVKA

Převratný objev, dva vědci, jedna cena

Převratný vědecký objev 20. století. Setkání dvou vědců, kteří se na něm podíleli, se odehrává v roce 1946 v den, kdy za tento objev jen jeden z nich získá Nobelovu cenu.

Ten druhý je totiž žena. Židovka. Klidný rozhovor vědce a jeho bývalé nejbližší kolegyně rychle přechází v nelítostné zúctování s minulostí. Útlá kniha nabitá emocemi.

„Nádherná reflexe postavení žen ve vědecké komunitě.“

– čtenářská recenze, Goodreads

Cyril Gely

NOBELOVKA

Cyril Gely

NOBELOVKA

Přeložil
Martin Kratochvíl

metafora®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

*Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.*

Le Prix © Editions Albin Michel – Paris 2019
Translation © Martin Kratochvíl, 2020
Czech edition © Grada Publishing, a. s., 2020

All rights reserved

ISBN 978-80-7625-454-1 (ePub)

ISBN 978-80-7625-453-4 (pdf)

ISBN 978-80-7625-106-9 (print)

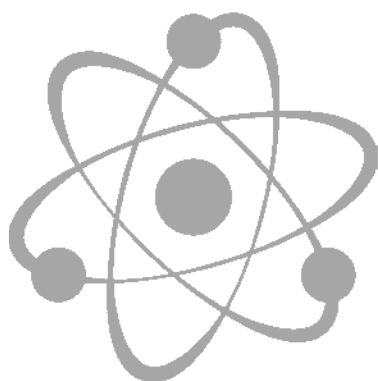
„Jeden svět zahrnuje
mnoho různých pravd.“

Paul Éluard

PRVNÍ ČÁST

1

Nikdo neví, co nám připravila minulost.

Tuhle větu má Hahn v hlavě už od probuzení. Netuší proč. Najednou se objevila, když otevřel oči. Slova jako by chvíli tančila před ním a potom mu vnikla do mozku. Nedokázal už znovu usnout. Od toho okamžiku je Hahn u okna, které si otevřel.

Světlo jenom stěží proniká skrz šedou oblohu. Je ho právě tak dost, aby se dala rozeznat budova opery a přímo naproti stockholmský Královský palác. V druhém pokoji Edith stále spí. Na chodnících leží sníh. Na střechách domů také. Ve městě vládne podivné ticho. Hahn necítí ostrý chlad, jenž na něho dotírá. Necítil ho nikdy. Dokonce i když byl dítě, matka za ním neustále běhávala, aby ho oblékla. Hahn se dívá na hodinky, ukazují sedm hodin čtyřicet tři, je to nejvýznamnější den jeho života.

Výbor mu rezervoval luxusní apartmá v Grand Hôtelu. Apartmá 301 ve třetím patře. Velké dveře vedou do poněkud úzké předsíně, kde se nachází několik portrétů. Následuje ohromný salon se dvěma pokoji po stranách. Hahnův je ten vlevo. V tom napravo Edith stále spí. Nad koženou pohovkou visí obraz Williama Turnera, *Sněhová bouře na moři*.

Člověk by řekl, že ten obraz na stěnu pověsili nashvál. Není to nemožné, ale také to nelze ničím dokázat. Vrátime se k tomu ve vhodnou chvíli.

Hahn uchopil tři listy papíru položené na stole. Jeho písmo je elegantní, rozhodné, bez škrťů. Poněkolkáté pročítá řeč, kterou si napsal. Zná tu řeč nazzpaměť. Ale v bledém světle dnešního rána se Hahn potřebuje uklidnit.

Jeho rty se začínají pohybovat. Slova, jež sotva šepotá, jsou v angličtině – jazyce, který Hahn dokonale ovládá. V mládí studoval v Londýně a v Montrealu, u Ramsaye a Rutherforda. Mluví o zmučeném Německu, o nešťastném Německu, nejprve utlačovaném nacisty a teď Spojenci. Dosvědčuje, že němečtí vědci nesouhlasili s hitlerovským režimem. A dodává konečně, že není správné soudit příliš tvrdě mládež jeho země. Jak si mohla udělat nějakou představu? Bez zahraničního rádia a bez svobodného tisku? Všichni jsme byli dvanáct let utlačováni, je načase obrátit list.

Najednou začalo být Hahnovi podivně chladno. Zavírá okno a obléká si župan odložený v nohách postele. Ostrá bolest mu projíždí žaludkem. Hahn přechází do koupelny a nalévá si do sklenice trochu meduňkového výluhu. Pije v naději, že mu to pomůže od zánětu. Příliš jídla, alkoholu, kávy. Také příliš mnoho stresu. Už týden, od svého příjezdu do Stockholmu minulou středu, neměli Hahnovi jediný večer pro sebe. Večeře, bankety, hostiny a *supé* – pozdní večeře. Každý jedl ne za dva, ale za čtyři! V Německu není nic. Tady obchody přetékají jídlem. To je výhoda

být neutrální zemí. Proti tomu stojí ta lehce citronová chuť meduňkového výluhu. Otto Hahn má zatraceně špatné trávení.

2

Když Edith otevírá oči, její první myšlenka patří Lise. Je to už tak dlouho, co se obě ženy naposled viděly. Osm let. Edith si na to datum pamatuje přesně. 12. července 1938. Století, tisíciletí. Je pro ni obtížné pochopit její mlčení. Pokud psát si nebo se vidět bylo během války obtížné, od pádu Berlína v květnu 1945 to už je snazší. Prakticky současně byl Hahn odvezen anglickými vojáky.

Edith s námahou vstává. Třesou se jí ruce. Opírá se o noční stolek. Už ví, že ji nečeká dobrý den. Kolem tváře jí přechází tmavý stín. Edith ho zahání hřbetem ruky. Ale stín se vrací. Tak je tomu ve zlých dnech vždycky. Lepší je s tím nebojovat. Během let to Edith pochopila, proto zhasí světlo a zůstává ležet.

Z polostínu se vynořují vzpomínky. Vzpomínky na noc z 12. července 1938. A na dobu před tím. Nikdy ne na dobu pozdější. Jako kdyby tohle pamětihodné datum představovalo pro Edith hranici. Nikoli mezi dobrem a zlem, ale spíše mezi bezstarostností a znepokojením. Právě od té noci spí ona a Otto odděleně.

Dnes ráno, v sedm hodin čtyřicet tři, opět zřetelně vidí černé šaty, které na sobě Lise měla, když se seznámily. Vzor těch šatů jí vyvstává před očima s ohromující zřetelností. Přesné datum jejich prvního setkání jí

uniká. 1912, možná 1913, každopádně to už je víc než třicet let! Všechno uteklo tak rychle. Otto byl tehdy mladý, brilantní a metodický chemik, kterého potkala předcházejícího léta u Baltského moře. Tou dobou s ním Lise pracovala v Kaiser-Wilhelm-Institutu. Lise se tedy v Ottově životě objevila dřív než Edith. Ale Otto a Lise Meitnerová společně uznávali pouze jediný svět – nekonečně malý a neproniknutelný svět částic. Mezi nimi zněla pouze slova jako radium, radioaktivita, paprsek alfa nebo izotop. Otto ji uklidnil, Lise nebyla konkurentka.

Svatba s Ottou byla úžasná a líbánky vyčerpávající. Mladý pár projel Itálii a Rakousko. Vídeň, San Vigilio, Gardské jezero, Verona. Edith tehdy kreslila. Se znamenitými výsledky získala diplom na Akademii umění v Berlíně. Jeden z jejích profesorů jí pošeptal: „Bude te velká umělkyně.“ Ale kupodivu po jejím sňatku už nic. Už žádné skicáky, už žádné akvarely. Jako kdyby se Edith ze dne na den rozhodla celý svůj život zasvětit manželovi.

Černé šaty Lise elegantně spadaly až k jejím kotníkovým botám. Byla tak mladá, vzpomíná si Edith. A ve tváři už měla ten rozhodný výraz, který mívají vojáci. Především na ni zapůsobily její oči. Oči temné a hluboké, jejichž záhadu nebylo možné rozluštit. Když Edith řekla Ottovi ano, řekla svým způsobem ano i Lise. Jeden nefungoval bez druhého. Oni tři tvořili společně atom. Jádro představovali Otto a Lise, jeden z nich proton, druhý neutron. Edith byla elektronem, který kroužil kolem – který kroužil, aniž doufal, že se k nim jednoho dne přiblíží.

3

Hahn vychází ze sprchy a chvíli se pozoruje v zrcadle. Může se na sebe podívat bez zachvění. To, co se stalo v Německu během války, bylo zajisté hrozné, ale on se necítí být vinen ani zodpovědný. Kdo může věřit, že většina Němců věděla o existenci plynových komor? Jeho země není horší než ostatní. Koneckonců nebyl to Hitler, kdo nechal explodovat atomovou bombu nad Hirošimou.

Hahn se uklidňuje. Lehce si přejíždí hřebenem přes knír. Ve svých šedesáti sedmi letech vypadá o deset let mladší. Hahn nebyl nikdy posedlý politikou. Ale od konce války jasně cítí, že v ní nějakou roli musí sehrát. Kdo jiný ztělesňuje německou vědu lépe než on? Samozřejmě, je tady Einstein, ale Einstein opustil Německo už tak dávno. Max Planck je příliš starý. A Werner Heisenberg se už nechce do ničeho míchat. V posledních měsících jenom proklíná celý svět. Nikdo nepochopil, že když přijal vedení německého programu pro vývoj jaderných zbraní, bylo to pouze proto, aby ho mohl lépe kontrolovat.

Za několik hodin obdrží Hahn od švédského krále Gustava V. nejprestižnější cenu na světě. A přeje si využít téhle ceremonie jako odrazového můstku.

Odrazového můstku přirozeně pro sebe, ale také pro svou zemi. Velkolepé Německo, Německo Brahmse a Mendelssohna, je zpět.

Tu zprávu se dozvěděl přesně před rokem na Farm Hall. Zadržovali ho tam Angličané. Spolu s ním byl v zajetí pochopitelně Werner Heisenberg a několik dalších atomových fyziků jako například Max von Laue nebo Carl von Weizsäcker. Spojenci se báli, aby všichni nepřešli na Východ. To je tedy znali špatně. Když se Hahn jednoho prosluněného odpoledne, které je na Farm Hall dost vzácné, procházel v parku, přiběhl za ním kapitán Brodie a v ruce držel *Daily Telegraph*.

Oznámení o udělení ceny zapůsobilo v malé komunitě německých vědců jako bomba. Uznání projevené Hahnovi bylo také uznáním jich všech. A tahle úžasná zpráva svým způsobem uzavírala dvanáct dlouhých let nacismu.

„Za jeho objev jaderného štěpení.“

Hahnovy rty se neznatelně pohnuly. Opakuje:

„Jaderného štěpení.“

Hahn si vzpomíná, že na Farm Hall večer 6. srpna 1945, když BBC oznámila, že byla právě svržena atomová bomba, plakal. Cítil se toho večera osobně zodpovědný za smrt stovek tisíc lidí. Koneckonců jeho vlastní objev z prosince 1938 umožnil bombu zkonstruovat. Jaderné štěpení stálo na počátku všeho. Neutron naráží do jádra uranu, to se stává nestabilním, a v důsledku toho se ihned rozpadá za uvolnění obrovského množství energie. Hahn dokonce pomýšlel na sebevraždu. Ale několik dávek whisky a myšlen-

ka, že atomová bomba byla nejrychlejším způsobem, jak ukončit válku, přinesly jeho srdci útěchu. Hahn nemá v povaze litovat se.

Krátkým pohybem ruky otírá zamžené zrcadlo a potom naráz polyká svůj meduňkový výluh. Jeho bolesti žaludku nepřestaly. Nadává si za to, jak se v minulých dnech vrhl na jídlo. Hahn zruší plánovaný oběd s Wolfgangem Paulim a jeho ženou Franziskou. Není to vhodné znovu zasedat ke stolu zrovna před ceremonií. Wolfganga uvidí dnes večer na banketu. Tohle rozhodnutí vnáší svobodu do jeho dne i myslí. Hahn nemá až do příjezdu přiděleného vozu začátkem odpoledne už nic na práci.

Je skoro devět hodin. Hahn ví, že musí jít za Edith do pokoje. Stejně tak ví, že už delší dobu nespí. Ale stanovili si mezi sebou jedno pravidlo – nikdy před devátou hodinou. Hahn toho využívá, aby vyšel z koupelny a vhodně se oblékl. Jeho frak a lakýrky zatím zůstávají ve skříni.

Před dvojitými dveřmi apartmá leží na podlaze švédské noviny, z nichž Hahn ničemu nerozumí, a *Timesy*. Pokládá oboje noviny na stolek v předsíni. Hahn se obrací. Za dveřmi stojí na stráží dva angličtí vojáci. Pořád ten strach, aby on, velký chemik, člověk, který objevil štěpení, nepřešel k nepříteli. Jako Manfred von Ardenne nebo Gustav Hertz. Už rok vyvíjejí Rusové maximální úsilí, aby si opatřili atomovou zbraň. Získat někoho, jako je Hahn, by byl nepředstavitelný úspěch. Proto ho od jeho propuštění z Farm Hall a zpáteční cesty do Německa 3. ledna 1946 neopouštějí dva angličtí vojáci.

Hahn otevírá dveře.

„Všechno v pořádku, pánové?“ ptá se anglicky.

Oba vojáci by si mohli stoupnout do pozoru, ale nedělají to. Pouze unisono odpovídají:

„Všechno v pořádku, profesore. Žádné změny. Dnes ráno vám přišel tenhle dopis.“

Mladší z nich mu podává obálku. Na ní je napsáno pouze jeho jméno. Hahn to písmo okamžitě poznává. Beze slova zavírá dveře a pomalým krokem míří do salonu. Není zas tolik překvapený. Hahn věděl, že tenhle dopis přijde. Musí ho opravdu otevřít? Zná jeho obsah slovo za slovem.